

Şaban Ali Düzgün **Hocamın Kader/Takdir** **Yazısı Hakkında**

Şaban Hocamın birçok kitabı ve makalesi, insana Türkiye’de âlim ve bilge İlahiyatçılar da varmış, dedirtiyor. Bu makalelerden bir tanesi de Kader ve Takdir yazısıdır. Özellikle varlık yasalarını, ahlak yasalarını ve toplumsal yasaları Kur’anda geçen *fitratullah*, *sıbgatullah* ve *sünnetullah* deyimlerinden istihraç etmesi, ilim açısından önemli bir keşif sayıldığı gibi; Kur’anın binlerce ilmî mucizelerinden birinin daha yeni bilindiğinin tesbitidir. Hocamı bu tesbitinden ve ilkel bir kader anlayışı olan cebir akidesini sarsacak bir şekilde yaptığı sorgulamalarından dolayı tebrik ediyorum.

Bununla beraber bu değerli ve belge olabilecek yazı, beş noktada eksiklik içeriyor. Hocamla çok samimi olduğumuz için bunları kısa notlar olarak yazıp ilim dünyasına küçük bir katkı olarak kendisine sunuyorum. Şöyle ki:

1) Ontolojik Eksiklik:

Mesela; Allah’ın sonsuzluğu, ilmin maluma tabi olmadığı, malumun ilme tabi olduğu; (çünkü varlıklar kudret, ilim ve iradeden yapılıyor) varlığın bir bütün olduğu (yani varlıkların Allah’tan gayr olmaları varlık itibarı ile değil de nitelikleri itibarı ile olduğu;) insan iradesinin harici (somut) bir varlık olmadığı (yani niteliksel bir durum olduğu;) dolayısıyla insan Allah’ın ortağı olmadığı gibi konular net olarak anlatılmamıştır.. Dolayısıyla bu yazı, İslam dünyasını helak eden cebir-itizal kavgasını bitiremiyor, diyebiliriz.. Ayrıca Şaban Hocamın, failiyeti (işin yapılmasını) kesb (kazanma) ile ve işlemeyi hallakiyet (yaratıcılık) ile eşdeğer görmesi yine önemli ontolojik bir yanıştır..

2) Sünnetullah

Hocamın sünnetullah kavramını toplumsal yasalar diye tefsir etmesi çok önemli bir tesbittir. Fakat burada bile iki eksiklik var:

a) Sünnetullah kavramının geçtiği bütün ayetlerin meali, aşağı yukarı aynıdır: *Onlar suç işlediler, peygamberlerin tebliğ yapmasına fırsat vermediler. Bunun üzerine (yani hakkaniyet gereği) Allah’ın o helak edici musibetleri onların başına geldi, şeklindedir.*

Sünnetullah ile ilgili bütün ayetlerde bu *hakkaniyet* kanunu vurgulandığı gibi; kader ve irade ile ilgili bütün ayetlerin de ya öncesinde veya sonrasında veya içlerinde bu *hakkaniyet* noktası vurgulanıyor. Bence Hocam, yazısının ilk paragrafında kader ile ilgili ayetlerin bağlam manaları olarak verdiği ahlaki, varoluşsal, estetik ve insanın sınırlarını ona bildirme gibi gerekçelerden önce bu hakkaniyet yasasını vurgulayıp işi temelden çözebilirdi. Yani cebirin

(fatalizmin) olmadığını Kur’andan onlarca delil ile gösterebilirdi. Kader kavramını dışlamasına yani işi salt yasalara indirgemesine gerek kalmazdı.

Ayrıca Hocamın bu beş gerekçesi, kâinatta ve insan hayatında belli sınırlar çerçevesinde bir kaderin var olmadığına delil olamaz. O gerekçeler doğru da olsa kaderin olmadığı manasına gelmezler. Ki geçen hafta Mustafa Öztürk Hocamızın itiraf ettiği gibi herkes hayatında az çok bir kaderin hâkim olduğunu görüyor ve biliyor.

b) Sünnetullah kavramı ile ilgili söylenmesi gereken ikinci bir nokta da şudur: Son elli yılda İslamcılar sünnetullahı *hakkaniyet* üzere işleyen *toplumsal yasalar* olarak değil de *tabiat kanunları* olarak anlattılar. Sünnetullah değişmez, diye bütün mucizeleri inkâr ettiler. Hâlbuki tabiat kanunları değişebiliyormuş. Değişmeyen tek şey hakkaniyet ve İlahî adalet kanunudur. Hocam bu ontolojik bilgiyi sünnetullah ile ilgili o önemli tesbitine ilave etse iyi olur.

3) Kader ve İradenin Bağdaştırılması

İlahiyatçı Hocalarımız, Allah için zalim dedirten cebir akidesine karşı gelmek için ya kader ile ilgili hiçbir ayet yoktur, diyorlar (M. İslamoğlu gibi..) Veya Şaban Hocam gibi bu ayetlerin bağlamı az önce değinildiği gibi kader değil de başka manalardır, diyorlar. Hâlbuki bazı ayetler kader konusunda tevil edilmeyecek kadar nettir. (M. İslamoğlu’na verdiğim cevapta bunları gösterdim.)

Diyorlar: İmanın beş rüknü hakkında ayet var. Ayet bunları anlatırken kaderi saymamıştır. Hâlbuki Bakara, 285. ayet imanın beş rüknünü anlatır; 286. ayet, 10 cümlesiyle kaderi anlatır. Bu kader çerçevesinde insanın ne yapması gerektiğini gösterir. Ayrıca yukarda da değindiğimiz gibi; varoluş kudret, ilim ve iradeden oluşuyor. Bugünkü ilmî tabir ile enerji, yazılım ve evrim sürecinden oluşuyor. Demek varoluş, özü itibarı ile bir yazılımdır. Yazılım ise kader, plan ve program demektir. Bu yazılım gerçeği çerçevesinde insanın yeri bir alt dosya olarak tesbit edilmiş ve bu dosyanın içinin doldurulması insana bırakılmıştır.

Demek kader de vardır; irade de vardır. Sınırları ise vicdanen bilinebilir. Çünkü işten işe kişi-den kişiye bu sınırlar değişir. Kur’an özellikle İsra ve Bakara sureleri, özellikle 286. ayet bu irade dosyasının içinin nasıl dolduracağını insana gösteriyor. Ve eğer bu konuda yol gösterici açık bir bilgi insana gelmezse, insan sorumlu olamaz, diyor: *Biz elçi bir peygamber göndermeden insanlara azap verici değiliz.* (İsra, 15)

Kur’anın birçok ayeti, irade ve özgürlük gerçeğini mucizevî bir şekilde gösteriyor. Şöyle ki:

a) Allah sizi zorluklara ve savaşlara yönlendiriyor ki; size bırakılan bu irade dosyanızı doldurasınız. Bu dosyanız önce iman ile sonra itaat ve istiğfar ile eğer doldurulmazsa bu sefer savaşlarla ve zorluklarla doldurmak sorunda kalırsınız. (2/286 ve 3/141-142)

b) *Ben her şeyi bir plan ve emre bağlı olarak yarattım. Bunun dışında kalan insanlar ve cin-*

leri ise sadece benim düzenime entegre olmaları (ibadet) için yarattım.”¹ (Zariyat, 56)

[Bu ayetteki ‘li’ edatı hem nedensellik hem sonuç bildirmek içindir. Yani rızık, yaratma, beslenme gibi işleri ben yapıyorum. Varlığı ben yarattım; sistemi ben kurdum. Yalnız insanları ve cinleri özgür bıraktım. Onların bu özgürlük dosyalarının içeriğini önceden ben dahi bilmiyorum.

Fakat benim düzenim dışında varlık olamayacağı için; onlar sonuç itibarı ile ancak düzenime entegre olurlarsa (ibadet ederlerse) var kalabilirler. Bu derin ontolojik mesele için sıra ile şu ayetlere bakabilirsiniz: 3/143; 10/18;² 57/25, 22-23..]

Hulasa: İrade ve özgürlük mahiyet olarak nesnel bir şey değildir ki; önceden bilinsin. Zaten Maturidîler, Allah için ‘*O, ademi (nesnel ve şey olmayanı) bilir, denilmez*’ diyorlar. Evet, nihai manada insanın iradesi, adeta sonsuz bilgi işlem hacmine sahip olan kalb ve beyninin bir tercihidir. Zaten eğer böyle bir tercih olmazsa, insan yaptığı işten sorumlu olmaz. Bunun da kararını ancak sonsuz bir ilme sahip olan Allah verir.

4) Yazıdaki Meal Yanlışları

a) Değerli Şaban Hocam, Rahman suresinin ilk ayetlerini “*Rahman olan Allah, önce yasaları (Kur’anı) belirledi; sonra insanı yarattı*” şeklinde çevirmiştir.

Bu çeviride üç tane yanlış var:

1) Kur’an, sadece doğal yasalar demek değildir. O, İlahî, kevnî, olağan ve olağan üstü birçok hakikati içerir. Yunancada ona İlahî kelam (logos) derler.

2) Hocam, *alleme* fiilini belirledi, diye çeviriyor. Hâlbuki bu kelime *öğretti* demektir. Ayrıca bu kök ve bu kalıp belirledi, manasına hiç gelmez.

3) Ayette önce sonra manasını ifade edecek bir zarf yok. Dolayısıyla bu ayetlerin doğru mealî şöyle olmalı:

“Diyalektik süreç üzere rahmaniyet demek olan kâinatı yaratan Allah, Kur’anı öğretti. (Yani) insanı yarattı; ona anlama ve anlatma (beyan) yeteneğini verdi.”

Bu takdirde *insanı yarattı; ona anlama ve anlatma yeteneğini verdi*, cümlesi, *Kur’anı öğretti* cümlesinin açıklaması olur. İki eylem aynı şey olduğundan araya atf-ı tefsir edatının konulma ihtiyacı olmamıştır. Bu ontolojik bildirme işi bilinmediğinden M. İslamoğlu gibi zatlar, *Allah insana öğretti*, mealindeki ayetler için bunlar, gerçek değil; sembolik ifadelerdir, diyebiliyorlar.

¹ Maalesef birileri bu ontolojik ayeti, namaz ve oruç gibi menasiki emreden bir ayet sandı. İnsanın biricik görevi gece gündüz camiye kapanıp namaz kılmaktır, diye anladı.

² Bu 10/18. ayetin özeti şudur: Şirk (Allah’ın ortağının olması) sanal bir kavramdır. Varoluş sistemi içinde yeri yoktur. Demek varlığın özünü teşkil eden İlahî ilim içinde de yoktur.

b) Aristo'dan beri kabul edilen; insanın iki zati (öznel) niteliği vardır. Canlı olması ve mantık (düşünce) sahibi olması.. Ki Arapçada *hayvan-ı natık* olarak ifade edilir. Dolayısıyla Şaban Hocamın konuşmayı, ağlamayı, üzülmeyi, kızmayı insanın temel niteliklerinden sayması ve hiçbir insan bu niteliklerin dışında olamaz demesi ve bu arazları insanın temel nitelikleri olarak göstermesi ilmî değildir. Bu konuda, ahiretin getirilmesi ile ilgili olan *Allah sözünden asla caymaz*, mealindeki ayeti delil olarak kullanması da yine ilmî değildir.

c) Değerli Hocam, Hadid suresi, 22. ayetteki 'hâ' zamirini nefse değil de musibete irca etmekle ayet, kader ile ilgili olmaktan çıkmıyor. Çünkü musibetler özellikle umumi belalar insanın iradesinin dışındadırlar. Dolayısıyla bu ayet, cebre asla delil olamaz. Evet, hâ zamirinin musibete raci olması doğrudur. Fakat ayeti İlahî takdirin dışında tutmak yanlıştır.

Buna göre bu 57/22. ayet diyor ki: Varlık belli manalar ve değerleri netice vermek üzere yaratılmıştır. Varlık mutlak hayırdır. Göreceli bir kötülük olan musibetler de bilinç ile yaratılıyorlar. 23. ayette anlatılan amaçlar gibi birçok faydaları vardır. Mesela insanın mutlak bir düzeni ve sonsuz bir bilinci bilmesi, bunu hissetmesi, sadece bu amaçlardan biridir.

5) İbn Haldun'dan Yapılan Alıntı.. Alıntı olarak gösterilen bu parçada dört zaaf var. Şöyle ki:

a) İbn Haldun'dan takip edelim denildiği halde alıntı direkt olarak ondan yapılmamıştır. Harry A. Wolfson'don yapılmıştır. Dolayısıyla İbn Haldun'un değil de Wolfson'un dediklerini okuyoruz.

b) İradeyi arzu, kastetmeyi niyet diye çevirmek yanlıştır. Arzunun karşılığı taleptir; irade ve kastetmek ise girişmek demektir.

c) Tasavvurat, insanın varlıkları algılaması ve onları temel nitelikleri ile düşünmesi demektir. Temsiller demek değildir. Bu alıntındaki manası ile temsilin bugünkü Türkçedeki karşılığı hayal kurma veya kurdurmadır.

d) Alıntındaki *İnsanın yaptıklarının sebebi, tasavvurlardır; bu tasavvurların da sebebi daha derindeki tasavvurlardır*; söylemi, cebriye inancını savunanlara delil olur. Değerli Hocamın savunduğu özgür irade tezine tamamen zıt olur. Nitekim Carl Jung bu derin tasavvurlara arketip diyor. Ve buna dayanarak; insan asla özgür değildir, diyor. Fakat özgürlüğün de bir arketip olduğunu unutuyor.

Son Sonuç:

“Allah dilediğini saptırır; dileğini de doğru yola ve hedefe vardırır.” mealindeki ayetlerin beş nüktesi:

1) Allah doğal, ahlakî ve sosyal yasaları belirlemesi ile beraber; kendisi sonsuz, yetkin ve aşkın olduğundan hiçbir kanun onu sınırlandıramaz; hiçbir şey onun meşietine engel olamaz.

İmtihan düzenininin devamı için verdiğimiz söz (kelimetün sebakat minna) olmasaydı biz o

suçluları hemen cezalandırırđık, mealindeki ayet zahiren onu sınırlandırıyor gibi görünse de dikkatle düşünöldüğünde bu ayetin onun aşkınlığını sınırlama olmadığı görülür. Ayetin asıl manası şudur: İmtihan ve gelişmedeki hikmet o kadar önemli ve büyük bir hakikattir ki; o suçluların cezasının sonraya bırakılmasına sebep oluyor; nisbi de olsa bir kısım kötölüklerin varoluş süreci içine girmesine yol veriyor.

Şu 17/59. ayet de bu minvaldedir: *Bu müşrikler, eskiler gibi ilkel kaldıklarından dolayısıyla mucizeleri inkâr edeceklerini bildiğimizden biz onlara mucize göstermiyoruz. (Çünkü göstersek bu, israfsızlık kanununa aykırı olur.)*

2) Ayette geçen yolu kaybetme manasındaki *idlal* ve hedefe varma manasındaki *hidayet* ve düzen manasını veren *meşiet* kelimeleri der ki; iyilik yapan Allah'ın sistemi içinde başarılı bir şekilde yaşar; kötölük yapanı ise sistem selekte eder. Bu sistem İlahî meşiete göre kurulmuş; İlahî meşiet de hakkaniyete göre işler; Allah'ın en birinci ismi Hakk'tır.

3) Eğer siz kafanızı çalıştırırsanız, Kur'anın bu gibi ayetlerinin gerekçelerini az dikkat ile görürsünüz. Fakat eğer doğruyu bulma gibi bir niyetiniz yoksa bu gibi müteşabih ayetlere yapıştırsanız yoldan çıkarsınız.

4) Yani din ve vahiy bir yandan insana imtihanı kazandırırken; öte yandan insanın imtihanını kaybetmesine de sebep olur. Bu durum, imtihan hakikatinin ve onun özü olan hakkaniyet kanununun gereğidir.

5) Cenab-ı Hakk bu ayetlerde daima Allah ismini özne olarak kullanır. Allah kelimesinin etimolojik, sözlük ve ontolojik manası ise, **Sonsuz Soyut Varlık** demektir.

Bu gibi ayetler, bu kavram üzerinden diyor ki: Eğer sonsuz soyut varlığı anlarsanız; imtihanınızı kazanırsınız. Yoksa kaybetmeye mahkûmsunuz. Evet, sonsuz soyut bir hakikate dayanmayanlar, varoluş kaygılarını yenemezler. Dolayısıyla böyleler endişe, korku ve bunun sonucu olan yanlışlar cehenneminde yanarlar. Dindarların şirki (Allah'ı sınırlandırması) hakkında olan (9/30 ve 5/72-73) gibi ayetler bu psiko-ontolojik durumu bildiriyorlar.

Kader meselesinde işin önemli noktası, bu sonsuzluk algısı iken; fakat maalesef Şaban Hocanın yazısından kanunlar, zaman, belirsizlik ve insanın yaratıcılığı ile sınırlandırılan bir Allah algısını görüyoruz.

Ben, metodu, ilmi ve akli esas aldıklarından Mutezile mezhebine âşık iken Allah'ı sınırlandıran anlayışlarından dolayı onlardan daima uzak durdum.

Sünni kelamcılar da Aristo felsefesini önemli derecede kullandıklarından onların anlayışından da sonsuzluk çıkmıyor. Ümmet bu konuda ya avam kalıyor; bu iki anlayışı esas alıyor veya İbn Arabî gibi zatları esas alıp sufi oluyor veya ateist ve agnostik oluyor.

Demek bize yeni bir kelam, yeni bir tefsir, yeni bir hukuk (fıkıh) gereklidir. Bunun da üç kaynağı olabilir: Geçmiş çağlardaki birikimi tamamen reddetmeden yani o birikimi ayıklayarak asrın varlık algısı seviyesinde yeni bir Kur'an tefsirinin yazılması gerekir. Bu da bir tek kişi

tarafından değil de bir Őura-i ilmiye edit6rl6ęinde yapılmalıdır.

Evet, kim iyi, ilmî bir Őeyler yazmak istiyorsa; çağlarının eksikliklerinden arındırılmıŐ geçmiş birikimi, vahyin literat6r6 çerçevesinde Kur'anı ve asrımızın ilim seviyesini esas almalı. Yoksa faydalı olamaz; tam aksine bilgi kirliliğine sebep olur.

Bahaeddin Saęlam

9. 04. 2015